

Б.Н. Бокаев¹, А.С. Есенгельдина^{2*}, А.М. Есиркепова³, Д.Б. Кошербаев⁴, А.А. Мусатаева⁵

^{1,2,3,4,5} Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, Қазақстан

¹b.bokayev@apa.kz, ²yanar77@inbox.ru, ³essirkepova@mail.ru, ⁴d.kosherbayev@apa.kz ⁵a.mussatayeva@apa.kz

¹<https://orcid.org/0000-0002-1037-7085>, ²<https://orcid.org/0000-0002-7752-916X>,

³<https://orcid.org/0000-0002-5028-238X>, ⁴<https://orcid.org/0000-0001-7846-2289>,

⁵<https://orcid.org/0000-0002-7089-3516>,

¹Scopus ID: 55446391500, ²Scopus ID: 56289701800,

³Scopus ID: 55855350000, ⁴Scopus ID: 57194522724,

⁵Scopus ID: 55801353800

Мемлекеттік саясат жүйесіндегі әлеуметтік бақылауды дамытудың теориялық негіздері

Аңдатпа:

Мақсаты: Мақала мемлекеттің саяси жүйесінде әлеуметтік бақылаудың даму ерекшеліктеріне арналған. Мақала авторлары әлеуметтік бақылау органдары мен мемлекеттік органдардың өзара әрекеттесуіне мүмкіндік беретін саясатты әзірлеу және іске асыру үдерісінің әртүрлі кезеңдерін зерттеген.

Әдісі: Зерттеудің жалпы ғылыми әдістері мен салыстырмалы талдаудың көмегімен саясатты жоспарлау және жүзеге асыру, саяси бастаманың заңдылығын, сапасын, түсінігін және ұзақ мерзімді қолданылуын арттыру үшін әлеуметтік бақылауды қолдану қажеттілігі туралы қорытындылар жасалған.

Қорытынды: Мақалада мемлекеттік саясат жүйесіндегі әлеуметтік бақылау институттарының субъективтілігі туралы мәселені шешуге баса назар аударылады: оларды сәйкестендіру, ынтымақтастық нысандары, функцияларды, жұмыс қағидаттары, тиімділік талаптары мен әлеуетін сипаттау.

Тұжырымдама: Әлеуметтік бақылау заңдарға сәйкес мемлекеттік саясатты іске асыру мақсатында жүзеге асырылады. Мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылатын барлық субъектілер әлеуметтік бақылау объектісі болып табылады. Әлеуметтік бақылау логикасы азамат пен мемлекет арасында делдалдық институттар құруға негізделген. Мемлекеттік саясат жүйесін одан әрі жетілдіру үшін әлеуметтік бақылау институттарын цифрландыру келешектерін және осы қызметтің тұтастай алғанда мемлекеттік басқару жүйесінің жұмыс істеуіне тиімділігіне әлеуетті әсерін зерделеу қажет.

Кілт сөздер: әлеуметтік бақылау, мемлекет, мемлекеттік саясат, мемлекеттік басқару, қоғам, саяси шешім, әлеуметтік институт.

Кіріспе

Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы (2021) азаматтардың мұқтаждықтарына бағдарланған мемлекеттік басқарудың «адамға бағытталған» моделін құруға, жария «қызмет көрсету» сапасын арттыруға негізделген, яғни еліміздегі мемлекеттік қызметтердің сапасы, тұтастай алғанда, халықтың сеніміне ие болу. Президент Қ.-Ж.К. Тоқаевтың ойынша әлеуметтік дағдарыс, сыбайлас жемқорлық, басқарушылық шешімдер қабылдаудың жабықтығы, шенеуніктердің халықтың мүдделерімен санасқысы келмеуі және мемлекеттік қызметшілердің халықпен байланыс құруға құлықсыздығы «біздің қоғамдағы әлеуметтік қайшылықтарды, азаматтардың жергілікті және орталық билікке деген күмәні мен сенімсіздігін көрсетті» (Тоқаев Қ.-Ж.К., 2020).

Осыған байланысты азаматтар мен азаматтық қоғам өкілдерін мемлекеттік саясаттың іске асырылу барысын әлеуметтік бақылау үдерісіне және мемлекеттік билік органдарының қызметіне белсенді тарту бірінші кезектегі міндет ретінде әрекет етеді.

Азаматтық қоғам өкілдерін неғұрлым өзекті жалпы мемлекеттік міндеттерді бақылауға және талқылауға тарта отырып, билік органдары халықпен кері байланыстың тиімді арналарының пайда болуына ықпал етеді, мемлекеттік саясаттың іске асырылу барысымен таныстырады.

Бүгінгі таңда азаматтар мен азаматтық қоғам институттарын саяси реформалар үдерісіне тартудан басқа, азаматтардың мемлекеттік органдарға әсер етуінің демократиялық әдістерінің бірі әлеуметтік бақылау болып табылады. Сондықтан әлеуметтік бақылаудың мемлекеттік саясат жүйесіндегі маңызын анықтау өзекті болып келеді.

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: yanar77@inbox.ru

Тиісінше, билік пен азаматтық қоғамның тұрақты тиімді диалогына бағдарланған Жаңа Қазақстанның құрылысы аясында мемлекеттік саясаттың іске асырылу барысын әлеуметтік бақылаудың негізгі институттары мен нысандарын тұжырымдамалық тұрғыдан түсіну қажеттілігі артып келеді.

Әдебиеттерге шолу

Ғылыми әдебиеттерде «әлеуметтік бақылау» ұғымына қатысты ғалымдардың пікірталас тудыратын көптеген көзқарастары баршылық. Әлеуметтік бақылауды мемлекеттік органдардың әрекеттерін қадағалау үшін қолдану бағыттарын қарастырайық.

Мәселен П. Бах және А. Сванхолт әлеуметтік бақылау бұзақыларды жазалауға арналған жалпы нормалар мен тәжірибелерден тұратынын дәлелдеген. Жалпы тұрғыда әлеуметтік бақылау әлеуметтік сәйкестікті сақтайтын және сол арқылы бұзақылық мінез-құлықты реттейтін әлеуметтік қатынастарға, үдерістерге және қасақана әрекеттерге әкелетінін білдіреді (Bukh, Svanholt, 2020).

Х. Джонсон және басқалар әлеуметтік бақылау қоғам әлеуметтік тәртіп пен келісімді сақтайтын қысым үлгілері түріндегі механизм ретінде қарастырады (Johnson, H. et al., 2021).

М. Родес Ли және басқалар әлеуметтік бақылау ұят, мәжбүрлеу, күш, тежеу және сендіру сияқты көптеген бөлшектерді қамтитын қоғам мүшелері үшін мінез-құлық стандартын сақтау механизмі ретінде зерттелген (Lee Rhodes, M. et al., 2012).

С.М. Зубарев әлеуметтік бақылауды «азаматтық қоғамның уәкілетті институттары мен жекелеген азаматтардың мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, жекелеген функцияларды орындайтын ұйымдардың, нормативтік-құқықтық стандарттардың жұмыс істеуін белгілеу және анықталған ауытқуларды уәкілетті органдарға немесе қоғамдық пікірге жүгіну арқылы түзету жөніндегі жүйелі қызметі» деп көрсетеді (Зубарев С.М., 2014).

А.Н. Арининнің пікірі бойынша «әлеуметтік бақылау бұл билікті заңның орындалуын қамтамасыз етуге мәжбүрлеу, өз міндеттерін жауапты және нәтижесінде құзыретті орындау мақсатында мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қызметін бақылау мен тексерудің әртүрлі шараларының жиынтығы» (Аринин А.Н., 2018).

Ал Д. Гловака және басқалар әлеуметтік бақылауды жүргізу үшін цифрлық технологияларды қолдану қажеттілігін атап өтті. Бұл технология қоғамдағы сенімділікті арттыруға және заңдар мен ережелердің сақталуын күшейтуге мүмкіндік береді (Głowacka, et al., 2021).

М. Чен және Дж. Гросклаг әлеуметтік бақылауды жүзеге асыру жеке адамдар мен компаниялардың экономикалық және әлеуметтік мінез-құлқын марапаттайтын және санкциялайтын цифрлық әлеуметтік-техникалық несие жүйесін енгізу қажет деп санайды (Chen, Grossklags, 2022).

З. Абулхул әлеуметтік бақылаудың саясатқа, әлеуметтік қамсыздандыруға, әлеуметтік жұмысқа әсерін қарастырады. Автор әлеуметтік бақылаудың әлеуметтанулық анықтамаларын, әлеуметтік бақылаудың мақсаттарын және оның қоғамдағы формаларын көрсете отырып, сыни ойлау әдісін қолданады (Abulhul, 2021).

Мемлекеттік саясат жүйесінде әлеуметтік бақылауды айқындау негізінде мынадай тұжырымдамалар қалыптасқан:

- әлеуметтік бақылау тұжырымдамасы қоғамдық бақылауға және қоғамның мемлекетке әсер етуінің басқа тұжырымдамаларына қарағанда кеңірек (Belousov et al., 2015);

- әлеуметтік бақылау бастамасы азаматтар мен қоғамдық бірлестіктерден туындауы керек (Gómez et al., 2010);

- әлеуметтік бақылаудың негізгі институты — әр түрлі деңгейдегі қоғамдық палаталар (Strathern, 1985).

«Әлеуметтік бақылау» ұғымы халықтық бақылау институттарының жиынтығы болып келеді. Бұл институттар мемлекет тарапынан құрылған және басқару шешімдерінің орындалуын бақылауға бағытталған мемлекет пен қоғамның бірлескен қызметіне бағытталған.

Бұл институттарды құрудың негізгі функциясы мемлекеттік басқару сапасын жақсарту идеясына емес, саяси билікті заңдастырудың басым моделінің бөлігі болды (Gelfand, et al., 2004).

Сонымен, әлеуметтік бақылау объектісіне заңдылықты да, тәртіпті де бұзу жатады, ал бұзушылар әртүрлі жазаларға ұшырауы мүмкін. Ғалымдар әлеуметтік бақылау бұзақыларды жазалауға арналған жалпы нормалар мен тәжірибелерден тұратынын дәлелдеген, қоғам әлеуметтік тәртіп пен келісімді сақтайтын қысым үлгілері түріндегі және мінез-құлық стандартын сақтау механизмдері ретінде қарастырады. Бұл заңдылықтарды сақтау үшін цифрлық технологияларды қолдану қажеттілігі атап көрсетілген.

Зерттеу әдістері

Зерттеудің әдістері жалпы ғылыми зерттеу тәсілдерінен және салыстырмалы талдау әдістерінен тұрады. Пайдаланылған әдістер әлеуметтік бақылауға қатысты ғалымдардың ғылыми мақалаларына шолу, нормативтік құжаттарды зерттеу арқылы мемлекеттік саясатты жүргізудегі оның рөлін анықтауға мүмкіндік береді.

Нәтижелер

Әлеуметтік бақылаудың үлесі саясаттың заңдылығын, сапасын, түсінігін және ұзақ мерзімді қолданылуын арттыра отырып, саясатты жоспарлау және жүзеге асыру үдерісіне қосымша құндылық береді. Әлеуметтік бақылау органдары саясатты әзірлеуге және іске асыруға кең ауқымды үлес қосады. Оларға мыналар жатады:

1. Үгіт насихаттар жүргізу және мүдделерді қорғау: белгілі бір мәселе, көзқарас немесе жалпы жұртшылықтың мүдделері бойынша мәселелерді, алаңдаушылықтар мен қажеттіліктерді көтеру.

2. Сараптама және кеңес беру: әлеуметтік бақылау органдары пайдаланушылардың қатысуынан бастап қызмет көрсетуге дейінгі кең ауқымды қызметтің нәтижесі болып табылатын баға жетпес ақпарат, тәжірибе және түсінік береді.

3. Инновация: жаңа шешімдер мен тәсілдерді әзірлеу; олардың функционалды және кең қоғамдық пікірмен қалай қолдау көрсетілетіні көрсетілген.

4. Қызметтер мен ресурстарды ұсыну: әлеуметтік бақылау органдары барлық дерлік салаларда қызмет көрсетуге қатысады. Әлеуметтік бақылау органдары мемлекеттік органдармен бірлесіп жұмыс істей алады.

5. Желілерді құру: әлеуметтік бақылау органдары жергілікті, республикалық және халықаралық деңгейде ынтымақтастық үшін кең байланыстарды, платформаларды және басқа тетіктерді қамтамасыз етеді.

Ынтымақтастықтың әртүрлі формаларынан басқа, әлеуметтік бақылау органдары мен мемлекеттік органдардың өзара әрекеттесуіне мүмкіндік беретін саясатты әзірлеу және іске асыру үдерісінде әртүрлі кезеңдер бар (1-сурет).

1-сурет. Әлеуметтік бақылау арқылы мемлекеттік саясатты әзірлеу мен іске асыру сатылары

Ескерту: авторлармен әзірленген

1-суреттен көріп отырғанымыздай, мемлекеттік саясатты әзірлеу және іске асыру үдерісінің әртүрлі кезеңдері бар. Бұл үдерістер әлеуметтік бақылау органдары мен мемлекеттік органдардың өзара әрекеттесуі арқылы жүзеге асырылады:

- күн тәртібінің анықтамасы: әлеуметтік бақылау органдары қоғамдағы әртүрлі ұжымдық мүдделер тұрғысынан өкілдікке негізделген саяси пікірталастарды толықтыратындай көзқарастар мен ұстанымдарды қалыптастырады. Бұл күн тәртібін белгілеуге және қажетті стратегиялық тәсілдерді қалыптастыруға ықпал етеді;

- жобаны құру: әлеуметтік бақылау органдары мәселелерді сәйкестендіруді, олардың тәжірибесі мен біліміне негізделген шешімдер мен дәлелдемелерді қамтамасыз етеді;

- шешімдерді қабылдау: саяси шешімдер қабылдау формалары ұлттық контекст пен заңнамаға байланысты өзгереді. Бұл кезеңде азаматтық қоғаммен кеңесу негізделген шешім үшін өте маңызды.

- іске асыру: әлеуметтік бақылау органдары саясаттың жоспарланған нәтижелеріне қол жеткізуді қамтамасыз ету үшін маңызды серіктестер болып табылады. Нақты және ашық ақпаратқа қол жеткізу және оны әлеуметтік бақылау органдары мен мемлекеттік органдар арасында алмасу қоғамдық қолдау мен неғұрлым тиімді нәтижелерге қол жеткізудің маңызды алғышарты болып табылады;

- мониторинг және қайта тұжырымдау: әлеуметтік бақылау органдары іске асырылып жатқан саясаттың нәтижелерін, соның ішінде қаражатты бөлуді бағалауда шешуші рөл атқарады. Мониторинг нәтижелері саясатты қажетті қайта қараудың негізін құрайды.

Мемлекеттік және қоғамдық институттар әлеуметтік бақылау органдарына қарағанда әртүрлі рөлдер мен міндеттерге ие, сонымен қатар оларға басқа мақсаттар мен міндеттерге тиесілі. Сонымен қатар, ресурстарды басқару, басқару және жұмылдыру айтарлықтай ерекшеленеді. Ынтымақтастық деңгейлері де әртүрлі: ұлттық, аймақтық және жергілікті. Әр түрлі институттардың мақсаттары әр түрлі болуы мүмкін. Бұл мемлекеттік органдар мен әлеуметтік бақылау органдары арасындағы ынтымақтастықтың әртүрлі деңгейлерінде үйлесімділік мәселелерін тудырады. Тиімді үйлестіру мен ынтымақтастық жолындағы негізгі кедергілерге мыналар жатады:

- ынтымақтастық форматтары көбінесе үзінді және тым қысқа мерзімді болып табылады, ал олар бар жерде олар тиімсіз болып қалады және олардың әлеуетін сирек ашады;

- құрылымдық сәйкессіздіктер, заңды кедергілер, кәсіби мүдделердің сәйкессіздігі, әртүрлі үміттер, сондай-ақ ынтымақтастық туралы әдіснамалық білімнің болмауы көптеген ынтымақтастық күшжігерінің жоспарланған нәтижелерге қол жеткізе алмауының немесе басынан бастап сәтсіздікке ұшырауының негізгі себептері болып табылады;

- ережелер, инфрақұрылым және оқыту көбінесе әртүрлі институционалдық нормалар мен әлеуметтік бақылау органдары мен мемлекеттік мекемелердің мәдениеттері арасындағы үздіксіз өзара әрекеттесуді қамтамасыз ету үшін жеткілікті икемді емес. Сонымен қатар, кейде әлеуметтік бақылау органдары мен мемлекеттік мүдделі тараптар арасындағы сенімсіздіктің немесе тіпті бәсекелестіктің байқалатын элементі ынтымақтастықты қиындатады, өйткені мұндай жағдайларда міндеттеменің қажетті деңгейіне жету қиын;

- ынтымақтастық пен серіктестік әрекеттері көбінесе модельдерге немесе тәжірибеге негізделген. Әрбір серіктестік пен ынтымақтастық белгілі бір жергілікті жағдайды, саяси қолдауды, тартылған серіктестердің мүмкіндіктері мен шектеулерін ескеретін бірегей дайындық пен жоспарлауды қажет етеді.

Үкіметтер мен азаматтық қоғам арасындағы қатынастар туралы әртүрлі түсініктер көбінесе қате түсініктерге, түсінбеушіліктерге және белгілі бір алалаушылықтарға әкелді (Benjamin, 1975). Бұл өз кезегінде екі жақтың да бір-бірімен ынтымақтастық қабілетіне кері әсерін тигізді. Оларды жеңу және ынтымақтастық қабілетсіздігін арттыру үшін келесілерді қолдануға болады:

- жалпы көзқарастар мен мақсаттарды анықтау;
- бір-бірінің әртүрлі рөлдерін қабылдау;
- серіктестік қағидаттарын белгілеу;
- ынтымақтастық стандарттарын белгілеу;
- сенімді нығайту жөніндегі шараларды іске асыру;
- ашықтық пен ашықтықты өзара әрекеттесу нормасы ретінде қабылдау;
- ынтымақтастық дағдыларын қалыптастыру үшін оқытуды қамтамасыз етуде, әсіресе дәйектілік пен сенімділікті қамтамасыз ету;

- дауларды, рәсімдер мен ресурстарды шешу тетігін келісу.

Әлеуметтік бақылауда әртүрлі рөлдер мен мақсаттар бар түрлі факторлар бар. Бұл қатысушылардың әртүрлі ұйымдастыру және біріктіру формалары, сондай-ақ әртүрлі дәрежесі бар. Олар өте бейресми арнайы топтар мен бастамалардан қысқа мерзімді болуы мүмкін, ұзақ мерзімді мақсаттары мен міндеттері бар бұрыннан қалыптасқан ұйымдарда болуы ықтимал (1-кесте).

1-кесте. Әлеуметтік бақылау органдарының әртүрлі қызметтеріне шолу

Атауы	Мәртебесі	Келешегі	Мақсаты
Мемлекеттік емес қызмет көрсетушілер	ресми	ұзақ мерзімді	қоғамдастық үшін белгілі бір қызмет көрсету нақты мақсатты топтар, негізінен саяси бағыты жоқ
Қайырымдылық	ресми	ұзақ мерзімді	қайырымдылық қызметтерін көрсету арқылы этикалық қағидаларды ілгерілету саяси немесе діни бағыттарды қамтуы мүмкін
Жеке бастамалар (бейресми + қысқа мерзімді)	бейресми	қысқа мерзімді	бағдарламалық жасақтаманың нақты анықталған мәселесін алға жылжыту
Ақпараттық-түсіндіру топтары	жартылай ресми/ресми	орта мерзімді/ұзақ мерзімді	нақты анықталған істі алға жылжыту, нақты топтарды қолдау
Лобби топтары	бейресми/жартылай ресми	орташа	нақты анықталған істі алға жылжыту, нақты қызығушылықты қолдау топтар
Мемлекеттік үкіметтік емес ұйымдар	ресми	ұзақ мерзімді	азаматтық қоғам контекстінде мемлекеттік саясатты ілгерілету

Ескерту: авторлармен әзірленген

Әлеуметтік бақылауды коммерциялық емес негізде жұмыс істейтін, көбінесе азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғаумен айналысатын әртүрлі қоғамдық ұйымдар жүзеге асырады. Мұндай бірлестіктердің қызметін ғылыми қоғам қоғамдық немесе әлеуметтік бақылау ретінде анықтайды. Алайда, бұл біліктіліктің нормативтік бекітілуі жоқ. Әлеуметтік бақылау белгілерін анықтау туралы ортақ пікір бар. Біріншіден, бұл бақылау мемлекеттік органдардың немесе олардың мекемелерінің қызметін бақылауға бағытталуы керек. Екіншіден, әлеуметтік бақылау мемлекеттік өкілеттіктерді тікелей берусіз жүзеге асырылады, ал шешімдердің міндетті күші жоқ, бірақ оларды билік қарауы және ескеруі керек.

Талқылау

Әлеуметтік бақылаудың жұмыс істеу ерекшелігі ғылыми қоғамдастық пен қолданыстағы заңнама арасындағы түбегейлі әдіснамалық сәйкессіздікке қатысты. Ғылыми қоғамдастық демократияның дамуының және мемлекеттегі азаматтық қоғамның пайда болуының табиғи салдары «төменнен» ұжымдық азаматтық бастамалардың пайда болуы болып табылатындығынан туындаса, заңнама тек қоғамдық палаталар алдында жоғарыдан мемлекеттік бақылауды көздейді. Мемлекет тәуелсіз субъектілерді шектей отырып, олар үшін ерекше жағдайлар жасайды. Бұл ретте әлеуметтік бақылауды жүзеге асыру жөніндегі мемлекеттік бастамалар қоғаммен тікелей қайшылыққа түсуі, оларды басуы, бейтараптандыруы мүмкін (Xie et al., 2022).

Бүгінгі таңда қоғамдық палатаның орны мен функционалдығын анықтайтын бірыңғай басқару тәсілдері жоқ. Әр түрлі авторлар оны азаматтық қоғам, өкілді демократия немесе азаматтарды құқықтық қорғау институттарына жатқызады. Палатаның қазіргі жағдайы оның функционалында барлық осы институттардың элементтері бар екенін айтуға мүмкіндік береді. Бір жағынан, бұл оның аксиологиялық мағынасы мен әлеуетті функционалдығын кеңейтеді, ал екінші жағынан басқару үдерісіне әсер етудің нақты мүмкіндігін азайтады. Палата қызметінің құқықтық сипаты толығымен заңнамамен айқындалады, алайда оның нақты қызметі толық реттелмейді және барлық шешімдер тек ұсынымдық сипатта болады. Бұл ерекшеліктер мемлекеттік басқару аппараты өз функцияларын тек өз туындысына — субъектілердің қоғамдық палаталарына сүйене отырып тиімді орындай алады деп айтуға мүмкіндік береді.

Палатаны жинақтауды қоғамдық ұйымдар мен бірлестіктер қамтамасыз етеді. Олардың әлеуметтік бақылау саласындағы қызметін осы үшін ұсынылған мемлекеттік мекемелерден басқа институттандыру мүмкін емес. Бұл тәуелсіз әлеуметтік бақылауды мемлекеттік жүйеге қауіп ретінде қарастыруға әкеледі. Мұндай жағдайда осы институт жұмысының тиімділігінің негізі қоғам қайраткерлерін мемлекеттік құрылымдарға сіңіру болып табылады. Бұл қоғамдық палаталар мен кеңестерден тыс әлеуметтік бақылау нормативті түрде мүмкін емес деп айтуға мүмкіндік береді.

Осылайша, әлеуметтік бақылаудың жұмыс істеуі бірқатар ерекшеліктерге ие. Біріншіден, бұл қызметті сараптамалық түсіну мен мемлекет ұсынатын реттеуші мүмкіндіктер арасында түбегейлі алшақтық бар. Екіншіден, азаматтық бастаманың болуы мемлекеттің әлеуметтік бақылау міндеттеріне қайшы келуі мүмкін. Бұл нақты бақылау осы бақылаудың әлеуетті объектісі болып табылатын

жағдайға әкеледі. Халықты мемлекеттік шешімдердің қабылдануы мен орындалуын бақылау үдерісіне кеңінен тарту, сондай-ақ осы үдерісті толық мемлекеттік бақылауды сақтауға ұмтылу болып табылады.

Қорытынды

Әлеуметтік бақылаудың мемлекеттік саясат жүйесіндегі ерекшеліктерін аша отырып, мынадай қорытындылар жасауға болады:

- әлеуметтік бақылау заңдарға сәйкес мемлекеттік саясатты іске асыру мақсатында жүзеге асырылады. Сондықтан әлеуметтік бақылау институттарының нормативтік логикасы оларды мемлекет тарапынан құруды көздейді;

- мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылатын барлық субъектілер әлеуметтік бақылау объектісі болып табылады. Көріп отырғаныңыздай, әлеуметтік бақылау объектілері туралы түсінік кеңейіп келеді. Оған тек мемлекеттік органдар ғана емес, сонымен қатар қызметі мемлекеттік қаржы есебінен жүзеге асырылатын кез келген мекемелер де кіреді. Басқару қызметінің өзі бақылау үдерісіне дейін азаяды, ешқандай императивті өкілеттіктердің болуы болжанбайды;

- әлеуметтік бақылау ұғымы халықтық бақылау институттарының жиынтығы болып келеді. Болашақта әлеуметтік бақылау институттарын цифрландыру келешектерін және осы қызметтің тұтастай алғанда мемлекеттік басқару жүйесінің жұмыс істеу тиімділігіне әлеуетті әсерін зерделеу қажет.

Қосымша мәліметтер:

Мақала Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетінің қолдауымен жарияланды (БМҚ № ИРН BR18574203).

Әдебиеттер тізімі

- Abulhul Z. Social Work (Social Policy) Used as a Tool of Social Control / Z. Abulhul // Open Journal of Social Sciences. — 2021. — No 9. — P. 249-262. <https://doi.org/10.4236/jss.2021.91018>.
- Belousov E. I. About participation of institutes of civil society in public control over the activities of local authorities / E. I. Belousov, R. V. Gornev & T. N. Mikheeva // Rev. Eur. Stud. — 2015. — No 7. — P. 59. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/rveurost7&div=269&id=&page=>.
- Benjamin R. W. Images of conflict resolution and social control: American and Japanese attitudes toward the adversary system / R. W. Benjamin // Journal of Conflict Resolution. 1975. 1. — P. 123-137. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/002200277501900107?journalCode=jcrb>.
- Bukh P. N. Empowering middle managers in social services using management control systems / P. N. Bukh, A. K. Svanholt // Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management. — 2020. — No 2. — P. 267-289. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JPBAFM-06-2019-0096/full/html>.
- Chen M. Social Control in the Digital Transformation of Society: A Case Study of the Chinese Social Credit System / M. Chen, J. Grossklags // Social Sciences. — 2022. — No 11. — 229. <https://doi.org/10.3390/socsci11060229>.
- Gelfand M. J. Culture and accountability in organizations: Variations in forms of social control across cultures / M. J. Gelfand, B. C. Lim, J. L. Raver // Human Resource management review. — 2004. — No 1. — P. 135-160. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1053482204000087>.
- Głowacka Dorota. Digital Technologies as a Means of Repression and Social Control / Dorota Głowacka, Youngs Richard, Pinteada Adela, Wołosik Ewelina // European Parliament Think Tank Study. — 2021. — Access mode: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EXPO_STU\(2021\)653636](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EXPO_STU(2021)653636).
- Gómez G. et al. Participation for what: social change or social control? — 2010. — Access mode: <https://repub.eur.nl/pub/22080/>.
- Johnson H. et al. Patient and public involvement in palliative care research: what works, and why? A qualitative evaluation / H. Johnson et al. // Palliative medicine. — 2021. — No 1. — P. 151-160. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0269216320956819>.
- Lee Rhodes M. et al. Current state of public sector performance management in seven selected countries / M. Lee Rhodes et al. // International Journal of Productivity and Performance Management. — 2012. — No 3. — P. 235-271. — Access mode: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/17410401211205632/full/html>.
- Strathern M. Discovering social control / M. Strathern // JL & Soc'y. — 1985. — No 12. — P. 111-134. Access mode: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jlsocty12&div=16&id=&page=>.
- Xie Q. Analyzing the factors affecting the attitude of public toward lockdown, institutional trust, and civic engagement activities / Q. Xie, V. Sundararaj, R. Mr // Journal of community psychology. — 2022. — No 50(2). — P. 806-822. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/jcop.22681>.
- Аринин А.Н. Мировой опыт общественного контроля над деятельностью власти: уроки для России. Часть первая / А. Н. Аринин // Информ.-аналит. журн. «Политическое образование». — 2018. — № 6. — С. 9–11.

Зубарев С.М. О федеральном законе «Об основах общественного контроля» / С. М. Зубарев // Проблемы науки административного права: материалы конф. «Лазаревские чтения» (20–21 ноября 2014 г.) — М.: КОНТАКТ, 2015. — С. 143 // <https://publications.hse.ru/books/160257762>.

Об утверждении Концепции развития государственного управления в Республике Казахстан до 2030 года. Указ Президента Республики Казахстан от 26 февраля 2021 г. № 522 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000522>.

Токаев К.-Ж.К. Граждане не доверяют властям. Нужна перестройка госуправления. — 2020 // <https://kazaknews.kz/sayosat/tokaeв-grazhdane-ne-doverayjut-vlastyam-nuzhna-perestrojka-gosupravleniya/>.

Б.Н. Бокаев, А.С. Есенгельдина, А.М. Есиркепова, Д.Б. Кошербаев, А.А. Мусатаева

Теоретические основы развития социального контроля в системе государственной политики

Аннотация

Цель: В статье рассмотрены особенности развития социального контроля в системе государственной политики. Авторами статьи исследованы различные этапы процесса разработки и реализации политики, предлагающие возможности для взаимодействия органов социального контроля и органов государственной власти.

Методы: С помощью общенаучных методов исследования и сравнительного анализа сделаны выводы о необходимости использования социального контроля для процесса планирования и реализации политики, повышения легитимности, качества, понимания и долгосрочной применимости политической инициативы.

Результаты: В статье основное внимание уделено решению вопроса о субъектности институтов социального контроля в системе государственной политики: их идентификации, форме сотрудничества, описанию функций, принципов работы, критериев эффективности и потенциала.

Выводы: Социальный контроль осуществляется в целях реализации государственной политики в соответствии с законами. Объектом социального контроля являются все субъекты, финансируемые из государственного бюджета. Логика социального контроля основана на создании посреднических институтов между гражданином и государством. Для дальнейшего совершенствования системы государственной политики необходимо изучить перспективы цифровизации институтов социального контроля и потенциального влияния этой деятельности на эффективность функционирования системы государственного управления в целом.

Ключевые слова: социальный контроль, государство, государственная политика, государственное управление, общество, политическое решение, социальный институт.

B.N. Bokayev, A.S. Yessengeldina, A.M. Yessirkepova, D.B. Kosherbayev, A.A. Mussatayeva

Theoretical foundations of the development of social control in the system of state policy

Abstract

Object: The article considers the features of the development of social control in the system of state policy. The authors of the article investigated various stages of the policy development and implementation process, offering opportunities for interaction between social control bodies and public authorities.

Methods: With the help of general scientific research methods and comparative analysis, conclusions are drawn about the need to use social control for the process of planning and implementing policies, increasing the legitimacy, quality, understanding and long-term applicability of political initiatives.

Findings: The article focuses on solving the issue of the subjectivity of social control institutions in the system of public policy: their identification, forms of cooperation, description of functions, principles of work, criteria of effectiveness and potential.

Conclusions: Social control is carried out in order to implement State policy in accordance with the laws. The object of social control is all entities financed from the state budget. The logic of social control is based on the creation of intermediary institutions between the citizen and the state. To further improve the system of public policy, it is necessary to study the prospects for digitalization of social control institutions and the potential impact of this activity on the effectiveness of the functioning of the public administration system as a whole.

Keywords: social control, state, public policy, public administration, society, political decision, social institution.

References

Abulhul, Z. (2021). Social Work (Social Policy) Used as a Tool of Social Control. *Open Journal of Social Sciences*, 9, 249-262. <https://doi.org/10.4236/jss.2021.91018>.

Arinin, A.N. (2018). Mirovoi opyt obshchestvennogo kontrolya nad deyatelnostiu vlasti: uroki dlia Rossii. Chast pervaya [The world experience of public control over the activities of the authorities: lessons for Russia, part one]. *Informatsionno-analiticheskii zhurnal «Politicheskoe obrazovanie» — Information and analytical journal “Political Education”*, 6, 9–11 [in Russian].

- Belousov, E. I., Gornev, R. V. & Mikheeva T. N. (2015). About participation of institutes of civil society in public control over the activities of local authorities. *Rev. Eur. Stud.* 7, 59. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/rveurost7&div=269&id=&page=>.
- Benjamin, R. W. (1975). Images of conflict resolution and social control: American and Japanese attitudes toward the adversary system. *Journal of Conflict Resolution*, 1, 123-137. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/002200277501900107?journalCode=jcrb>.
- Bukh, P. N. & Svanholt, A. K. (2020). Empowering middle managers in social services using management control systems. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 2, 267-289. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JPBAFM-06-2019-0096/full/html>.
- Chen, M. & Grossklags, J. (2022). Social Control in the Digital Transformation of Society: A Case Study of the Chinese Social Credit System. *Social Sciences*, 11, 229. <https://doi.org/10.3390/socsci11060229>.
- Gelfand, M. J., Lim, B. C. & Raver, J. L. (2004). Culture and accountability in organizations: Variations in forms of social control across cultures. *Human Resource management review*, 1, 135-160. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1053482204000087>.
- Głowacka, Dorota, Richard, Youngs, Adela, Pinteá & Ewelina, Wołosik (2021). Digital Technologies as a Means of Repression and Social Control. *European Parliament Think Tank Study*. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EXPO_STU\(2021\)653636](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EXPO_STU(2021)653636).
- Gómez, G. et al. (2010). Participation for what: social change or social control? Retrieved from <https://repub.eur.nl/pub/22080/>.
- Johnson, H. et al. (2021). Patient and public involvement in palliative care research: what works, and why? A qualitative evaluation. *Palliative medicine*, 1, 151-160. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0269216320956819>.
- Lee, Rhodes M. et al. (2012). Current state of public sector performance management in seven selected countries. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 3, 235-271. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/17410401211205632/full/html>
- Ob utverzhdanii Kontseptsii razvitiia gosudarstvennogo upravleniia v Respublike Kazakhstan do 2030 goda. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 26 fevralia 2021 goda № 522 [On approval of the Concept of Public Administration Development in the Republic of Kazakhstan until 2030. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated February 26, 2021 No. 522]. Retrieved from // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000522> [in Russian].
- Strathern, M. (1985). Discovering social control. *JL & Soc'y*, 12, 111-134. (<https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jlsocty12&div=16&id=&page=>).
- Tokayev, K.-Zh.K. (2020). Grazhdane ne doveriaut vlastiam. Nuzhna perestroika gosupravleniia [Citizens do not trust the authorities. We need a restructuring of public administration]. (<https://kazaknews.kz/sayasat/tokaev-grazhdane-ne-doveriyajut-vlastyam-nuzhna-perestrojka-gosupravleniya/>) [in Russian].
- Xie, Q., Sundararaj, V. & Mr, R. (2022). Analyzing the factors affecting the attitude of public toward lockdown, institutional trust, and civic engagement activities. *Journal of community psychology*, 50(2), 806-822. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/jcop.22681>.
- Zubarev, S.M. (2015). O federalnom zakone «Ob osnovakh obshchestvennogo kontroliia» [About the Federal Law “On the Basics of Public Control”]. Problemy nauki administrativnogo prava. Materialy konferentsii «Lazarevskie chteniia» (20–21 noiabria 2014 goda) — Problems of the science of administrative law: Proceedings of the conference “Lazarev readings” (November 20-21, 2014). Moscow: KONTAKT, 143 // <https://publications.hse.ru/books/160257762> [in Russian].